

UDK 316.64:305(497.11); 314.113(497.11:4-6EU); 321.022::351/354(497.11:4-6EU)

CERIF: S 210, S 211

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_26304A

Dr Suzana IGNJATOVIĆ*

**MEHANIZMI INTEGRISANJA POLITIKE RODNE
RAVNOPRAVNOSTI U NAUČNU POLITIKU U SRBIJI
I EVROPSKOJ UNIJ^{**}**

U radu se istražuje uključivanje principa i politika rodne ravnopravnosti u naučnu politiku u Srbiji i Evropskoj uniji (EU). Proces se posmatra kroz tvrde i meke instrumente javne politike (zakoni i strategije) i programe finansiranja nauke. U prvom delu rada istražuje se integrisanje politike rodne ravnopravnosti u naučnu politiku u EU, uključujući regulatorni okvir, metastrategije, sektorske strategije i programe finansiranja nauke u periodu od Lisabonskog do Ljubljanskog procesa. Proces se intenzivirao i usmeravao od formalnih kriterijuma ka sadržaju naučnog rada. U drugom delu rada istražuje se uvođenje politike rodne ravnopravnosti u naučnu politiku Srbije kroz proces ulaska u ERA (European Research Area) i harmonizaciju sa standardima EU. U fokusu je period nakon promene sistema finansiranja nauke u Srbiji 2019. godine. Uočeno je da proces uvođenja mehanizama rodne ravnopravnosti u naučni sektor nije bio usklađen u regulatornom okviru za nauku i rodnu ravnopravnost, a mehanizmi EU se primenjuju selektivno i nedosledno.

Ključne reči: Rodna ravnopravnost. – Naučna politika. – Srbija. – Evropska unija. – Pridruživanje EU.

* Naučna savetnica, Institut društvenih nauka, Srbija, signjatovic@idn.org.rs, ORCID iD: 0000-0002-5681-8288.

** Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2026. godinu, koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija.

1. UVOD

Pitanje roda *i* nauke, kao i roda *u* nauci, nije nova tema u Srbiji. U poslednjih tridesetak godina u domaćoj nauci postoji razvijena tradicija socioloških istraživanja koja se bave rodnom dimenzijom u nauci i raznim aspektima društvenog položaja naučnika (Blagojević 1992a, 1992b; Milić 1992; Pudar Draško, Rácz 2018; Delibašić, Pudar Draško, Fiket 2018; Čeriman, Fiket, Rácz 2018; Ignjatović 2006; Ignjatović, Buturović 2022). Međutim, pitanje povezanosti *politike rodne ravnopravnosti i naučne politike* postalo je politički relevantno ulaskom Srbije u proces pridruživanja Evropskoj uniji (EU), kao zvanične strateške orijentacije Srbije koja velikim delom usmerava reforme institucija „odozgo“. Evropska unija promoviše princip rodne ravnopravnosti u svim sferama društva, pa i u nauci. Naročito poslednjih decenija, rodna dimenzija i naučno polje povezuju se tesno u okviru EU. Broj istraživanja o rodnom pitanjima porastao je u EU za 35% u poslednjih dvadesetak godina (Čičkarić 2019, 94). U tom kontekstu, očekivano je da se postavi pitanje modaliteta integrisanja ove dve politike i u Srbiji, uključujući pozitivne i negativne implikacije tog procesa.¹

U ovom radu istražujemo na koji način je politika rodne ravnopravnosti integrisana u naučnu politiku u Srbiji kao refleksija procesa pridruživanja Evropskoj uniji. Ujedno ćemo ukazati na specifičnosti lokalnog javnopolitičkog i društvenog konteksta koji utiče na recepciju preuzetih modela. Te aspekte ispituje kroz funkcionisanje nauke kao polja, povezujući ga sa društvenim procesima koji utiču na naučni sektor. Pri tome imamo u vidu specifičnost systemske razdvojenosti nauke i visokog obrazovanja u različitim regulatornim okvirima u Srbiji. Nećemo ulaziti u sferu visokog obrazovanja u užem smislu, ali, podrazumevajući da su univerzitetske institucije koje se bave (i) naučnom delatnošću, uključujemo i njih u naučno polje. Kurikularni segment visokog obrazovanja ostaje izvan naše analize u ovom radu.²

Pokazaćemo u komparativnoj perspektivi kako se naučna politika i politika rodne ravnopravnosti prepliću i dopunjavaju, pa čak povremeno dolaze u koliziju. Ispitaćemo koji su glavni instrumenti rodne ravnopravnosti

¹ Naučna politika reguliše funkcionisanje naučnog polja, njegovu organizaciju, finansiranje i upravljanje, usmeravajući naučni rad na mikropplanu istraživačkih institucija i aktera. Polje nauke se danas povezuje sa oblašću inovacija (skraćenicom R&I), ali nas u ovom radu pre svega zanimaju naučni domen u užem smislu, programi i okviri koji se fokusiraju na fundamentalna istraživanja u kojima se naglašava saznanja uloga nauke.

² Rodni aspekti kurikuluma u visokom obrazovanju bili su predmet istraživanja u Srbiji, recimo na Pravnom fakultetu (videti Vujadinović, Petrušić 2017).

u naučnoj politici u Srbiji i kakvi su potencijalni efekti takvih modela na naučni rad i položaj naučnica i naučnika. Ograničen okvir ovog rada ne dozvoljava nam da se bavimo suštinskom primenom i dugoročnim implikacijama povezivanja dve politike, već se usmeravamo pre svega na formalne mehanizme i javnopolitičke mere za povezivanje rodne ravnopravnosti i naučne politike u EU i Srbiji. U radu ćemo pokazati kako u Srbiji dolazi do specifičnog razvoja u ovom domenu, prateći regulatorni okvir u nauci i politike rodne ravnopravnosti, posebno mehanizme koji su direktno ili indirektno povezani sa uvođenjem rodne ravnopravnosti u nauku (finansiranje nauke i delatnosti koje imaju veze sa naukom). Pri tome imamo u vidu da postoji raskorak između formalnih i supstantivnih reformi u procesu pridruživanja EU i u drugim oblastima u Srbiji danas, to jest da reforme nekad ostaju samo formalne ili čak reverzibilne. Jedan primer je privremena obustava primene Zakona o rodnoj ravnopravnosti iz 2021. godine (Ustavni sud Republike Srbije 2024). Ta promena otežava primenu principa rodne ravnopravnosti u svim sferama, pa se može navesti kao jedan faktor disharmoničnog razvoja u ovoj oblasti.

2. MEHANIZMI POVEZIVANJA POLITIKE RODNE RAVNOPRAVNOSTI I NAUČNE POLITIKE U EVROPSKOJ UNIJI

Politika rodne ravnopravnosti i naučna politika sprovode se sličnim metodama javne politike na nivou EU. Uočeno je da sličnu metodologiju imaju domen rodne ravnopravnosti, sektor nauke, visokog obrazovanja i zdravstva (Ahrens 2019, 7). Još od osamdesetih godina 20. veka, regulisanje pomenutih oblasti zasnovano je velikim delom na tzv. mekim instrumentima javne politike, umesto „tvrdih“ zakonskih formi i direktiva. Reč je o „programima javne politike“ koji označavaju razne strategije, podrazumevaju obično i akcioni plan, vremenski okvir i sredstva za njihovo postizanje, a obuhvataju i mehanizme za evaluaciju i monitoring (Ahrens 2019, 7). Time su se zaobilazile razlike među državama komplikovanih i teško pomirljivih pozicija (Ahrens 2019). Ovakvi instrumenti se primenjuju u dokumentima koji spadaju u „meki“ *acquis*, u vidu preporuka, zaključaka i slično (Višekruna 2022, 254). Naravno, korišćeni su i „tvrđi“ instrumenti, naročito u politici rodne ravnopravnosti: šest direktiva je povezano sa ostvarenjem rodne ravnopravnosti, najviše iz sfere radnih i socijalnih prava, a one su indirektno važne i za oblast nauke, na primer, ravnopravnost na radnom mestu, porodiljsko odsustvo ili roditeljsko odsustvo (European Commission 2020, 8). Nauka spada u oblasti koje iz identitetskih i drugih razloga delimično ostaju regulisane na nacionalnom nivou država (Višekruna

2022, 256). Problem kolizije među nacionalnim sistemima rešen je tako što je nadnacionalni nivo dobio ingerencije i finansijske kapacitete da dominira, čak i da nametne usaglašavanje nacionalnih sistema sa administriranjem na nivou EU, što je posebno važno za države u procesu priključenja.

Principi rodne ravnopravnosti su najviše implementirani sveobuhvatnim strategijama za rodnu ravnopravnost u EU (u svim sferama društva) kojima dominira javnopolitička paradigma koja podrazumeva tzv. dualni pristup: uključivanje rodne dimenzije u sve segmente javne politike (*gender mainstreaming*) i specifične mere za određene kategorije žena. Pristup prvopomenutog „urodnjavanja“ podrazumeva promene u „rodnom ugovoru“ na svim nivoima društvene prakse, od porodičnog domena do sfere rada i politike (Booth, Bennett 2002; Ignjatović, Bošković 2013). Taj pristup podrazumeva da se rodna ravnopravnost implementira u svim oblastima društvenog života (Čičkarić 2015, 495). Drugi princip, uključivanje roda kao prožimajuće (*cross-cutting*) dimenzije u smislu interseksionalnosti, odnosno uključivanje drugih dimenzija diskriminacije i društvenih identiteta sa kojima se prožima rodni identitet (etnicitet, invaliditet, seksualnost itd.), takođe je inkorporiran u naučnu politiku poslednjih dvadeset godina. O toj drugoj kategoriji se govori u poslednjoj strategiji kroz terminologiju interseksionalnosti i prožimanja rodne i ostalih relevantnih dimenzija koje se odnose na iskustvo diskriminacije (European Commission 2000; 2006; 2010a; 2020). Ovi principi su bili osnova za razne mehanizme koji su razvijeni kako bi se princip rodne ravnopravnosti integrisao u naučni sektor.

2.1. Sektorske strategije za nauku i rodnu ravnopravnost

Metastrateškim Lisabonskim manifestom su postavljene opšte smernice za nauku nakon 2000. godine, a kao deo tog procesa definisana je Rezolucija o Evropskom naučnom prostoru (*European Research Area – ERA*) u kojoj se ističe tzv. trougao znanja (istraživanje, inovacije, obrazovanje) koji treba da doprinese ostvarenju Lisabonske agende (Council of the European Union 2008).³ Proces

³ Važno mesto u trasiranju rodne ravnopravnosti i nauke (pojedinačno) imaju metastrateški okviri koji daju koordinate za društveni i ekonomski razvoj EU u određenom periodu, a posredno utiču na obe oblasti koje nas ovde interesuju.

Naučna politika u EU je oblikovana poslednjih decenija najviše Lisabonskom agendom (2000–2010). Ona je odredila strateške dugoročne razvojne ciljeve EU koji su povezani sa sektorom nauke. Uz ciljeve održivog razvoja i jačanja socijalne kohezije, ističu se cilj izgradnje „najkonkurentnije dinamične ekonomije

ERA uvodi radikalnu promenu orijentacije u programima finansiranja nauke kroz tzv. „okvirne programe EU“, kako bi se prešlo od „nekonkurentnih“ istraživanja ka istraživanjima koja će biti usmerena na inovacije i društvena pitanja (European Parliament 2017). Nauka dobija jači finansijski okvir za funkcionisanje na nivou EU isticanjem potrebe da se nacionalni sistemi usaglase (Višekruna 2022, 258). U takvom kontekstu se odvijala integracija principa rodne ravnopravnosti u nauku. Taj proces je podrazumevao artikulisanje principa rodne ravnopravnosti i konvergenciju sa naučnom politikom.

Pogledajmo kako se u strateškim dokumentima o rodnoj ravnopravnosti nakon 2000. godine menjaju ciljevi i instrumenti za realizaciju rodne ravnopravnosti u naučnom sektoru. U dokumentu iz 2000. godine (za period 2001–2005) nauka i rodna ravnopravnost povezani su kroz cilj da se promene rodne uloge i stereotipi u nauci (European Commission 2000). U narednom periodu (2006–2010) navode se nešto precizniji mehanizmi. Uvodi se rodni paritet u upravljanju u javnim naučnim institucijama. Drugi mehanizam je podsticanje učešća žena u manje zastupljenim sektorima IKT

zasnovane na znanju na svetu...” i oslanjanje na „paradigmu zasnovanu na znanju“ (Dion 2005). Ova orijentacija se realizovala kroz programe za finansiranje nauke u kojima su naglašavani inovacije, kompetitivnost, jačanje tehnologije i IT sektora i slično. Osnovne ideje iz Lisabonske agende aktuelne su i danas, posebno fokusiranje na inovacije i naglašavanje društvene uloge nauke. Nakon Lisabonske agende, usvojen je dokument *Europe 2020* za period 2010–2020 (European Commission 2010b). Nastao nakon velike ekonomske krize 2008. godine, dokument više pažnje posvećuje „pametnom, održivom i inkluzivnom rastu“, ali je zadržan pravac primenjene nauke koja rešava zadate probleme. Među pet strateških ciljeva navedena je oblast „nauke i istraživanja“, najviše u inicijativi „Inovativna Evropa“ (*Innovative Europe*), u kojoj se ističe veće ulaganje u sektor R&D (cilj je bio ulaganje od 3% BDP-a), to jest objedinjuju se primenjena i fundamentalna nauka, ali i privatni i javni sektor.

Rodna ravnopravnost, kao „ključna vrednost Evropske unije i osnovno pravo“ (European Commission 2020, 1) navodi se u principima socijalne kohezije Lisabonske agende. U jednoj od kasnijih kritičkih revizija strategije navodi se da treba uključiti rodnu dimenziju u javnu politiku kroz pristup gender mainstreaming-a, ali da treba obratiti pažnju i na problem višestruke diskriminacije (European Parliament 2009). U strategiji *Europe 2020* takođe se ističe princip rodne ravnopravnosti na sličan način kao u Lisabonskoj strategiji (European Commission 2010b). Za rodnu ravnopravnost je još značajan dokument „Evropski stub socijalnih prava“ (*European Pillar of Social Rights*) u kome je rodna ravnopravnost definisana kao jedan od dvadeset principa i koji su podržale sve bitne institucije EU. Ovaj dokument na neki način predstavlja ravnotežu u odnosu na više tržišno orijentisani Lisabonski proces, ističući socijalnu vrednosnu dimenziju EU.

i tehnološkom sektoru (European Commission 2006). Relevantna je i treća grupa mehanizama koja se odnosi na usaglašavanje porodične i poslovne sfere.⁴

U strateškom dokumentu za period 2020–2025. razvijene su mere za učešće žena u IKT i prirodnim i tehničkim naukama (European Commission 2020). Međutim, u novom dokumentu se uvode i novi mehanizmi. Reč je o obavezi uključivanja GEP-a (*Gender Equality Plan*), plana za rodnu ravnopravnost, u programe finansiranja nauke (*Horizon Europe*). Program *Horizon Europe* dobija novi zadatak da ponudi odgovore na neke aktuelne društvene probleme, kao što su rodni aspekti veštačke inteligencije (European Commission 2020). Dakle, svi navedeni instrumenti su postepeno usaglašeni sa naučnim programima.

Proces integrisanja rodne ravnopravnosti u naučnu politiku odvijao se kroz tzv. *Ljubljanski proces* kojim su preciznije definisani svi navedeni instrumenti: institucionalne mere (obavezni GEP), intervencija u samom sadržaju istraživanja i metodologiji, ali takođe je zaokružen sistem monitoringa i evaluacije ostvarenih rezultata u postavljenim prioritetima i specifičnim ciljevima (Council of the European Union 2021). Ovi mehanizmi treba da ostvare tri specifična cilja – rodnu ravnopravnost u naučnoj karijeri, u donošenju odluka (upravljanju) i u sadržaju naučnih istraživanja (Council of the European Union 2021). Plan ERA za 2021–2022. oslanjao se na Ljubljansku deklaraciju, navodeći rodnu ravnopravnost kao jednu od prioriternih oblasti u reformi nauke (European Commission 2021). U dokumentu se naglašava da kao obavezan kriterijum za dodelu sredstava treba uvesti da institucija koja aplicira ima usvojen GEP, to jest plan za rodnu ravnopravnost (European Commission 2021). Tako je GEP postao kriterijum za konkurisanje od 2022. godine, čime su neki ključni elementi politike rodne ravnopravnosti integrisani u finansiranje naučnih projekata kao glavni deo naučne politike.

⁴ U ovom radu ne možemo detaljno pratiti razvoj svih inicijativa i tela koji su se bavili nekim aspektima politike rodne ravnopravnosti u nauci. Značajna je Helsinška grupa za žene u nauci (*The Helsinki Group on Women and Science*), osnovana 1999, koja je imala cilj promovisanje jednakog učešća žena u nauci (European Commission 2010a). U tu grupu aktivnosti spada i praćenje učešća žena u nauci za tzv. zemlje ENWISE, bivše socijalističke zemlje koje su bile u procesu priključenja u to vreme (European Commission 2003). Posebno mesto imaju naučni projekti finansirani u „okvirnim programima EU“ koji se bave prekarnim statusom naučničke profesije, posebno iz perspektive naučnica (videti Bozzon, Murgia, Poggio 2019). Takođe je 2010. godine osnovan *European Institute for Gender Equality* (EIGE), kao specijalizovana agencija za praćenje rodne ravnopravnosti na nivou EU, uključujući praćenje statistike o nauci i istraživanjima (European Union n.d.).

2.2. Politika rodne ravnopravnosti u okvirnim programima EU za finansiranje nauke

Integrisanje rodne ravnopravnosti u naučnu politiku podrazumeva implementaciju navedenih instrumenata i mehanizama kroz „okvirne programe EU“ (*Framework Programme*, FP) cikličnog sedmogodišnjeg finansiranja nauke. Model okvirnih programa uveden je osamdesetih godina kao strateški instrument za koherentno sprovođenje istraživačkih programa (European Parliament 2017). Ovde ne možemo detaljno analizirati istoriju konvergencije politike rodne ravnopravnosti i naučne politike kroz mehanizam FP, već se usmeravamo na nedavne procese i aktuelni program finansiranja nauke.

Za razliku od okvirnih programa u kojima je politika rodne ravnopravnosti imala cilj da ostvari ravnopravno učešće naučnica u svim oblastima i prevlada teškoće prekida karijere zbog porodičnog opterećenja (Avramov 2015) u programima koji su usledili, rodna dimenzija dobija sve više artikulisani javnopolitički format. U programu *Horizon 2020* (2013–2020) rodna dimenzija je uključena u propozicije konkursa, na osnovu pomenute dominantne paradigme koja podrazumeva uključivanje rodne dimenzije u sve segmente javne politike (*gender mainstreaming*). Ne samo da se ističe ravnoteža po polnoj strukturi u timovima koji apliciraju već se rodna dimenzija uvodi u sadržaj i metodologiju istraživanja kao kriterijum evaluacije projekata za određene pozive, na primer MSCA (European Commission 2017).

U aktuelnom ciklusu *Horizon Europe* (2021–2027) uočavamo i dodatne promene na ključnim nivoima funkcionisanja nauke (European Commission 2022b; 2022c). Prvo, *ciljevi rodne ravnopravnosti postaju sveobuhvatniji* za aplikante, na primer, uključuju sprečavanje rodno zasnovanog nasilja i seksualnog uznemiravanja u naučnim i visokoškolskim ustanovama. Neki od tih aspekata su definisani u obliku standarda koji institucija mora zadovoljiti u preliminarnoj fazi kroz interne procedure. Drugo, uvode se *novi mehanizmi* za realizaciju ciljeva koji zahvataju institucionalni nivo funkcionisanja naučnih institucija (GEP). Naučne institucije su obavezne da imaju usvojen plan za rodnu ravnopravnost. Ovi preduslovi postaju obaveza za podnosiocce predloga projekata, tj. nije moguće aplicirati za naučne projekte bez njih. Treće, politika rodne ravnopravnosti postaje eksplicitno definisana tema „horizontalnih“ programa finansiranja u okviru *Horizon Europe*. Reč je o konkursima koji su namenjeni jačanju „meke“ infrastrukture naučnih

institucija (npr. projekti za rodno budžetiranje u akademskim institucijama). U njima je politika rodne ravnopravnosti centralna dimenzija koja je prepoznata kao deo te infrastrukture.⁵

Zadržan je mehanizam *regulisanja sadržaja* koji je postojao i u *Horizon 2020*, a verovatno ima najdalekosežniji efekat na nauku. Regulisanje sadržaja se sprovodi putem mehanizma evaluacije, a rodna dimenzija postaje kriterijum koji se vrednuje prilikom ocene projekata u procesu dodeljivanja sredstava. Rodni aspekti nisu više samo rezultat istraživačke procene o njihovoj relevantnosti već postaju suštinski, obavezan deo svih projekata – ako se ne razmatra rodna dimenzija, treba opravdati zašto nije relevantna. Inkorporiranje rodne ravnopravnosti obuhvata ključne komponente projekta (istraživački problem, naučna metodologija). Pokazaćemo kako regulisanje sadržaja funkcioniše na primeru programa za individualnu mobilnost *Marie Skłodowska-Curie Actions* (MSCA) u pozivima koji su bili vezani za *Horizon 2020* i *Horizon Europe*.

Reč je o postdoktorskoj stipendiji za istraživače i istraživačice u ranoj fazi karijere.⁶ Rodni aspekti su uključeni u glavni kriterijum za ocenu projekta – naučna izvrsnost (*excellence*). To je kriterijum kojim se procenjuje suštinska naučna vrednost projekta: definisanje istraživanih problema, pozicioniranje u okviru aktuelne naučne rasprave o tom pitanju, opravdanost i inovativnost novog pristupa, očekivani uvidi koji treba da doprinesu postojećem korpusu znanja itd. U specifičnom kriterijumu tog metakriterijuma koji evaluira koliko je adekvatna predložena metodologija projekta, navode se dimenzije *gender and diversity aspects*, to jest naglašava se da dimenzija roda treba da bude uključena u sadržaj projekta, a ne u formalni deo (sastav tima i slično). U oceni projekata se procenjuje koliko su ti aspekti relevantni, a treba dati zadovoljavajuće objašnjenje zašto nisu, ako je to slučaj (Radiance 2025). Aplikanti se podstiču da uključe rodnu dimenziju i intersekcionalnost u druge segmente projekta (*impact, implementation*) (MSCA-NET 2021). U projektima se obično pokušava napraviti nekakva kopča sa rodnim aspektima, iako često nategnuto i bez dobre potpore u teoriji i empiriji. Retko se priznaje da možda rodni aspekti nisu značajni za taj istraživački problem, što bi bilo prihvatljivo prema propozicijama ako se ponudi dobro

⁵ Primer tog programa je projekat *Budget-It* koji sondira i pilotira uvođenje rodno budžetiranja u akademske institucije (i lokalne samouprave) (Budget-It 2023).

⁶ U EU se kriterijumi za definisanje rane faze karijere određuju na osnovu akademske putanje, na primer, do osam godina od sticanja doktorata za MSCA. Karijera može biti prekinuta pa nastavljena u kasnijoj fazi života iz određenih razloga (porodiljsko odsustvo, promena karijere itd.). Rana faza karijere nije starosno određena jer bi značila diskriminaciju po starosti.

objašnjenje. Dakle, uvođenje kriterijuma za sadržaj proizvodi nenameravanu posledicu da se rodna perspektiva obrađuje generički, šablonski i bez suštinske veze sa predlogom projekta.

Možemo reći da su principi rodne ravnopravnosti danas integralni deo naučne politike EU kroz instrumente koji oblikuju rad naučnih institucija na svim nivoima: regulacija unutrašnjih akata, regulisanje sadržaja i metodologija istraživanja. Pitanje efekata tog procesa na naučni rad i postizanje cilja rodne ravnopravnosti prevazilazi okvire ovog rada. Takođe, pitanje je kako se taj model prenosi na nacionalne programe finansiranja nauke u državama članicama EU jer je princip usaglašavanja sa nacionalnim okvirima finansiranja nauke definisan kao poželjan (European Parliament 2017). Pitanju na koji način se proces usaglašavanja i prenošenja modela odvija u Srbiji posvetićemo se u nastavku rada.

3. URODNJAVANJE NAUČNE POLITIKE U SRBIJI „ODOZGO“

Nauka i istraživanje nisu ključne ni kritične oblasti za harmonizaciju u procesu pridruživanja EU. Jedan razlog je to što nauka ostaje u domenu nacionalnog upravljanja, uprkos pomenutom jačanju EU nivoa u finansiranju nauke. Drugi razlog je to što su istraživači iz Srbije ipak u određenoj meri uključeni u ERA. Paradoksalno, iako se to od nauke ne zahteva, upravo naučna politika u Srbiji temeljno sledi usaglašavanje sa EU, bez obzira na to što se konačna evaluacija ovog poglavlja očekuje tek kad druge, komplikovanije oblasti budu zaokružene u procesu harmonizacije.

Formalno uključivanje Srbije u ERA može se pratiti od perioda kada je Srbija dobila status države kandidatkinje za članstvo u EU, ali i ranije, u raznim kolaborativnim aktivnostima u oblastima istraživanja, poput poljoprivrede, IT sektora i energetike (Potočnik 2009). Od dobijanja statusa države kandidatkinje (2012), ispunjavanje standarda je praćeno kroz Poglavlje 25 (Nauka i istraživanje). Nakon skrininga, to poglavlje je otvoreno i privremeno zatvoreno 2016. godine, sa planom da bude rešeno kad sva poglavlja budu zatvorena, ali uz praćenje napretka kroz redovne izveštaje (Višekruna 2022, 264). Sistemske promene u naučnom sektoru uglavnom dolaze „odozgo“ kroz impuls harmonizacije. U jednom od prethodnih izveštaja o napretku Srbije najveća pažnja je data sektoru inovacija i komercijalizaciji istraživanja, što je na liniji Lisabonske agende (European Commission 2022a). Kada je reč o naučnim istraživanjima u užem smislu, konstatuje se da je Srbija uključena u sedmogodišnje „okvirne programe“ za finansiranje nauke (aktuelan je *Horizon Europe* za period 2021–2027) i da je potrebno nastaviti ulaganje u sektor

nauke i inovacija (European Commission 2022a). U poslednjem izveštaju za 2025. godinu navodi se da nije ostvaren napredak tokom poslednjeg izveštajnog perioda u sektoru Nauka i istraživanje (Evropska komisija 2025).

Iako je proces pridruživanja Srbije EU praktično zaustavljen poslednjih godina, naučna politika je dosta temeljno menjala sistem nauke u Srbiji. Uveden je nov zakonski okvir koji značajno menja funkcionisanje nauke (Zakon o nauci i istraživanjima 2019; Zakon o Fondu za nauku 2018). Fond za inovacionu delatnost i Fond za nauku postaju glavne institucije za raspodelu sredstava za naučni rad putem projektnog finansiranja, čime su promenjeni način funkcionisanja nauke i status istraživača. Istovremeno je ojačao uticaj države u upravljanju tako što većinu imaju predstavnici Vlade u strukturi upravnih odbora naučnih instituta izmenama zakona 2015. godine (Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti 2005). Neki problemi sa uvođenjem takvih promena u sektor nauke istaknuti su u poslednjem izveštaju, u kojem se navodi da Srbija treba da „obezbedi autonomiju istraživačkih instituta i univerziteta i poštovanje akademske slobode i slobode naučnog istraživanja, u skladu sa načelima evropskog istraživačkog prostora“ (Evropska komisija 2025, 16). U ovom radu ne možemo detaljno istražiti sve aspekte stagniranja i devijacija od formalnih promena u procesu pridruživanja EU. Razmotrićemo ključne promene u domenu nauke i principima rodne ravnopravnosti koje pokazuju da se neke systemske promene uvode parcijalno, ne prateći sve EU standarde. Recimo, uvođenje regulacije sadržaja sa principima rodne ravnopravnosti još uvek nema značaj kao u programima EU za finansiranje nauke, mada je model finansiranja gotovo potpuno preuzet, bez potrebnih modifikacija za jedan mali naučni sistem sa svojim specifičnostima. Takođe, predviđene mehanizme rodne ravnopravnosti u nauci nije moguće sprovesti jer su u raskoraku sa osnovnom regulativom koja je neophodna za sprovođenje (pomenuta obustava primene Zakona o rodnoj ravnopravnosti).

Naučni sektor se reformiše iz IPA fondova i kredita Svetske banke. Jedan primer je projekat SAIGE u okviru koga se odvijala transformacija naučnih instituta (Republic of Serbia 2019). U ovom programu se vidi refleksija lisabonskog procesa koji nov model finansiranja nauke i upravljanja naučnim radom uvodi „odozgo“. To podrazumeva da je nauka praktično neodvojiva od ekonomije i njenog „komercijalnog“ aspekta, pa je zajedno sa Fondom za nauku istaknuta uloga Fonda za inovacionu delatnost koji ima nadležnost upravo za preduzetništvo i inovativnost. Dakle, čak i u delovanju Fonda za nauku čiji su primarni fokus naučna istraživanja, vidimo nametanje određene koncepcije nauke koja je definisana nakon Lisabonskog procesa. Ta orijentacija pokazuje slabost domaće naučne politike koja nema jasnu artikulaciju specifičnosti Srbije kao malog naučnog sistema već doslovno kopira mehanizme koji u implementaciji dobijaju često nenameravane

efekte. U tom paketu našla se i politika rodne ravnopravnosti kao integrativni deo naučne politike u EU, čime postaje deo reformi nauke u Srbiji. U toj transformaciji naučnih institucija navode se određeni mehanizmi za rodnu ravnopravnost: kroz delovanje Fonda za nauku i kroz programe koji podstiču žene i preduzetnice da učestvuju u programima (Republic of Serbia 2019).

U procesu pridruživanja EU, rodna ravnopravnost se definiše u poglavljima koja se bave „fundamentalnim pravima“, dok u poglavlju o nauci nije iskazana kao vrednost koja se mora inkorporirati u procesu harmonizacije. Ipak, veliki deo politike rodne ravnopravnosti bio je vođen integracijama EU u Srbiji. Nastupila je transformacija određenih politika u „državni feminizam“ sa strateškim prioritetima, ali i problemima u implementaciji (Ignjatović, Bošković 2017; Antonijević 2016). Danas možemo razlikovati nekoliko modaliteta kojima se povezuju politika rodne ravnopravnosti i naučna politika u Srbiji. Prvi podrazumeva *direktno učestvovanje* domaćih istraživača u programima finansiranja nauke u EU. Uslovi namenjeni istraživačkim institucijama važe i za aplikante iz Srbije, što je posebno važno za nove instrumente politike rodne ravnopravnosti koji su sada obavezni uslovi za konkurisanje.⁷ Drugi modalitet je promovisanje politike rodne ravnopravnosti u nauci u Srbiji kroz *reformske programe* koji se finansiraju iz fondova EU. To važi podjednako za nauku, rodnu ravnopravnost i tačke u kojima se one ukrštaju. Nakon 2000. godine, tema rodne ravnopravnosti u nauci podržana je na različite načine. Posebno mesto ima program EU za „istraživanja i inovacije“ koji podstiče uključivanje u ERA tzv. *widening countries* koje nemaju dovoljan nivo uspešnosti u programima finansiranja nauke u EU (Srbija je među njima). Zajedno sa podsticanjem usaglašavanja nacionalnih sistema nauke sa modelom EU, programom su predviđeni različiti alati za sistematsko bavljenje politikom rodne ravnopravnosti u finansiranju naučnih projekata, kao što je podrška za uvođenje „planova rodne ravnopravnosti“ (European Commission 2022b).

3.1. Divergentni tokovi „mekih“ i „tvrdih“ instrumenata politike rodne ravnopravnosti i naučne politike

Postoje još dva modaliteta povezivanja politike rodne ravnopravnosti i naučne politike u Srbiji, u kojima se vidi stepen integrisanja politike rodne ravnopravnosti u naučnu politiku u nacionalnom okviru. Jedan obuhvata „*tvrde*“ i „*meke*“ *instrumente nacionalne javne politike*, zakonodavstvo i

⁷ Na primer, projekat koji se bavi uvođenjem planova za rodnu ravnopravnost u kome učestvuje Matematički institut SANU pod nazivom *LeTSGEPs* (LeTSGEPs 2020).

strateška dokumenta u nauci (i srodnim oblastima obrazovanja i tehnoloških inovacija) i u oblasti rodne ravnopravnosti (slično pomenutim nivoima u EU). Poseban segment su *programi za finansiranje naučnih istraživanja*, u kojima se vidi primena planova i regulatornog okvira u sistemima za praktičnu raspodelu sredstava u nauci.

Kada je reč o legislativi, povezivanje politike rodne ravnopravnosti i naučne delatnosti obuhvata zakone o rodnoj ravnopravnosti (zakoni iz 2009. i 2021) i zakone koji regulišu naučnoistraživačku delatnost iz 2005, 2010, 2018. i 2019. godine.⁸ U Zakonu o naučnoistraživačkoj delatnosti iz 2005. godine nema rodne perspektive, dok se u izmenjenom Zakonu iz 2015. navodi princip rodne ravnopravnosti kroz ravnomernu zastupljenost prema polu u ključnim telima koja implementiraju naučnu politiku, u matičnim naučnim odborima i komisiji za vrednovanje časopisa (Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti 2005). Zakonom o ravnopravnosti polova iz tog perioda (2009) uglavnom je regulisana zabrana diskriminacije u naučnom sektoru (čl. 30). Moglo bi se reći da je rodna ravnopravnost temeljnije integrisana u nauku zakonskim aktom o nauci nego zakonskim okvirom za rodnu ravnopravnost.

Situacija se promenila kasnije. U aktuelnom regulatornom okviru za nauku nalazimo manje mera i instrumenata za rodnu ravnopravnost nego u krovnoj regulativi rodne ravnopravnosti. U zakonu se kaže da se nauka i istraživanje zasnivaju na principima „rodne ravnopravnosti u nauci i istraživanjima, kao i u organima odlučivanja“ (čl. 4) (Zakon o nauci i istraživanjima 2019). Navodi se napomena prema kojoj se korišćenje gramatičkog roda u muškom rodu odnosi i na žene, a ne predviđaju se rodno senzitivne forme za naučna zvanja. Vođenje registra istraživača po polu je jedna administrativna stavka, ali se u Strategiji navodi kao domet u politici rodne ravnopravnosti (Vlada Republike Srbije 2021b). Prethodnih rešenja o paritetnoj zastupljenosti oba pola u ključnim telima za naučnu politiku nema u ovom zakonu. U Zakonu o Fondu za nauku postoji odredba o poštovanju rodne ravnopravnosti u upravljačkom telu Fonda (Naučni savet) (Zakon o Fondu za nauku 2018).

Za razliku od tih skromnih mera, u aktuelnom Zakonu o rodnoj ravnopravnosti (2021) vidi se uticaj procesa o kojima je bilo reći u poglavlju o EU. Predviđaju se mere za „stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca“ u raznim sferama društva, pa i u oblastima nauke i tehnološkog razvoja (čl. 1), detaljno se razrađuju ciljevi i instrumenti u segmentu

⁸ Od ostalih „tvrdih“ instrumenata, važan je godišnji Zakon o budžetu kojim se uređuje raspodela sredstava za postavljene strateške ciljeve, pa i za oblast nauke i rodne ravnopravnosti. Takođe je važna legislativa za zabranu diskriminacije. Ovde nas zanima prvenstveno konvergencija u matičnoj legislativi za nauku i rodnu ravnopravnost.

koji objedinjuje obrazovanje, vaspitanje, nauku i tehnološki razvoj, gde se navodi da treba obezbediti sredstva za istraživanja koja promovišu rodnu ravnopravnost (čl. 37), a zatim se opisuju predviđeni mehanizmi: „donošenje i sprovođenje posebnih mera u oblasti naučnoistraživačkog rada koje se finansiraju iz javnih sredstava radi uključivanja rodne perspektive u sve faze izrade, vrednovanja, izbora, sprovođenja i ocenjivanja rezultata naučnoistraživačkih projekata, kao i jednakog učešća žena i muškaraca u istraživačkim timovima i telima nadležnim za vrednovanje, izbor i ocenjivanje naučnoistraživačkih projekata“ (Zakon o rodnoj ravnopravnosti 2021). Ovaj strateški pravac je na liniji evropskog Ljubljanskog procesa, ali reklo bi se da legislativa u domenu nauke nije pratila te procese, iako su zakoni donošeni u istom vremenskom okviru (tabela 1).

Da li je situacija slična kada se uporede strateška dokumenta, odnosno da li postoji veća moć u integrisanju rodne ravnopravnosti u naučnu politiku putem „mekih“ instrumenata, po uzoru na EU? Upoređićemo period od privremenog zatvaranja poglavlja za nauku i istraživanje (nakon 2016. godine) do danas. Gotovo istom dinamikom usvajane su strategije u oba domena (2016. i 2021. godine), u nauci i politici rodne ravnopravnosti. U strategiji za nauku (2016–2020), rodna ravnopravnost u nauci se razmatra kao deo ekonomske sfere i nije istaknuta gotovo nikakva specifičnost naučnog sektora. Rodna dimenzija je smeštena u strateški cilj koji se bavi ljudskim resursima i posmatra objedinjeno sa manjinama. Konkretno se najavljuje rodno budžetiranje na svim nivoima upravljanja, a kao indikatori se pominju kvantitativne mere učešća žena u odlučivanju i određenim oblastima istraživanja (Vlada Republike Srbije 2016b, 15–16). U Strategiji za rodnu ravnopravnost 2016–2020. za nauku se predviđa podsticanje većeg učešća žena u određenim oblastima nauke, promocija dostignuća žena u nauci, otklanjanje diskriminacije i omogućavanje napredovanja (Vlada Republike Srbije 2016a). Može se reći da u tom segmentu politike u dve oblasti u velikoj meri konvergiraju.

Drugi segment strategije koji ima dodirnih tačaka sa naukom ide naizgled dalje od naučne strategije. Ovde je reč o cilju promene rodni obrazaca i razvijanja kulture rodne ravnopravnosti, koji se odnosi prvenstveno na visoko obrazovanje, rodne studije i veoma usko shvatanje naučnog bavljenja rodom (Vlada Republike Srbije 2016a). Pajvančić navodi još jedan cilj iz Strategije koji nije specifičan za nauku, a to je da se uključi rodna perspektiva u sva strateška dokumenta (Pajvančić 2020). Ipak, ne daju se smernice kako bi to trebalo uraditi za nauku niti se ispituju efekti ranijih modaliteta u kojima se nauka razmatra zajedno sa obrazovanjem, tehnološkim razvojem i ekonomskim osnaživanjem, zanemarujući specifičnosti nauke.

Da li se nešto promenilo u Srbiji nakon Ljubljanskog procesa? Strategija za nauku (2021–2025) poziva se na postulate ERA, među kojima se ističe princip „Rodna ravnopravnost i na rukovodećim pozicijama, razvoj politike za rodnu ravnopravnost u istraživačkim organizacijama“ (Vlada Republike Srbije 2021b). Konstatuje se da je cilj iz prethodne strategije (unapređivanje rodne i manjinske ravnopravnosti u nauci i inovacijama) delimično ostvaren, a o reviziji ciljeva i novim merama za rodnu ravnopravnost nema reči. Strategija je, poput aktuelnog zakona za naučni sektor (2019), uglavnom „slepa“ za rodnu dimenziju, čak i na bazičnom jezičkom nivou identifikovanja naučnica kao posebne kategorije.

U Strategiji za rodnu ravnopravnost (2021–2030) kritikuje se upravo ta nesaglasnost među ranijim strategijama i zakonima u promovisanju rodne ravnopravnosti u nauci (Vlada Republike Srbije 2021a). Može se reći da u toj novoj fazi postoji divergencija u odnosu na strateški pravac za rodnu ravnopravnost za isti period, bar kada je reč o praćenju trendova EU. Uvodi se terminologija Ljubljanskog procesa i naglašava da treba obratiti pažnju na obavezan GEP kao uslov za konkurse EU (Vlada Republike Srbije 2021a). Isto tako, ističe se da nova strategija za nauku nedovoljno prepoznaje pitanje rodne ravnopravnosti. Ujedno se ukazuje na neka pozitivna rešenja iz Zakona o nauci i istraživanjima iz 2019. Međutim, suštinski, te odredbe samo delimično predstavljaju postignuće u integrisanju rodne ravnopravnosti u naučni sektor. Neka rešenja su nasleđena praksa, na primer, porodijsko odsustvo se oduzima od perioda za izbor u zvanje.

S druge strane, Strategijom nisu predviđene dovoljno specifične mere za rodnu ravnopravnost u upravljanju. Rodno senzitivni jezik se svodi na napomenu na početku zakona da je gramatički muški rod korišćen za oba pola (Vlada Republike Srbije 2021a). U analizi stanja u toj oblasti stavlja se naglasak na formalnu reprezentativnost, na rodni paritet u visokom obrazovanju za razne oblasti istraživanja. Međutim, reklo bi se da aktuelna strategija za rodnu ravnopravnost nema dovoljno specifična rešenja za situaciju u domaćoj nauci, sa složenim statusnim i organizacionim formama. Nisu prepoznati instituti kao posebna organizaciona forma za obavljanje naučne delatnosti već se naglasak stavlja na univerzitete. Problem je vidljiv naročito od 2022. godine, kada je nauka odvojena od univerzitetskog obrazovanja u izvršnoj vlasti (Vlada Republike Srbije 2022).

Tabela 1.
Nivo saglasnosti zakonske regulative za rodnu ravnopravnost i nauku

Rodna ravnopravnost	Nauka	Stepen saglasnosti
Zakon (2009): zabrana diskriminacije u nauci	Zakon (2005): nema specifičnih mera za RR	Zakon RR 2009 i Zakon NI 2005: nizak
	Zakon (2005/2015): reprezentativnost po polu u telima (matični naučni odbori, komisije)	Zakon RR 2009 i Zakon NI 2005/2015: visok
Zakon (2021): reprezentativnost, regulisanje sadržaja u nauci, uvođenje kriterijuma za evaluaciju	Zakon (2019): Reprezentativnost po polu u upravljanju; administrativne mere (registar po polu) Zakon o Fondu za nauku (2018): rodna ravnopravnost u telima (Naučni savet)	Zakon RR 2021 i Zakon NI 2019: nizak

Napomena: Skraćenica RR (rodna ravnopravnost) označava zakone koji regulišu rodnu ravnopravnost. Skraćenica NI (nauka i istraživanje) označava zakone koji regulišu naučni sektor.

Izvor: autorka.

3.2. Modaliteti urođnjavanja finansiranja nauke

Navešćemo dva primera da pokažemo domete i ograničenja finansijske podrške za integrisanje rodne ravnopravnosti u nauku. Najpre analiziramo ulogu Centra za promociju nauke u realizaciji ciljeva rodne ravnopravnosti. To je organizacija koja obavlja pomoćnu i sekundarnu delatnost u nauci, čije su aktivnosti više povezane sa obrazovnim ili medijskim sektorom nego sa naukom. Ipak, Centar za promociju nauke je uključen u Strategiju nauke za period 2021–2025. Zanimljivo je da se njegova uloga u promovisanju rodne ravnopravnosti u nauci ne prepoznaje u zakonima i strategijama, ali se Centar angažuje sa funkcijom koja treba da bude „naučna delatnost“. U nacionalnom budžetu za 2023. godinu odvojena su sredstva za segment „roda i nauke“, i to za promotivne aktivnosti, u Programskoj aktivnosti „Podrška radu Centra za promociju nauke“ (Zakon o budžetu Republike Srbije za 2023. godinu 2022).

Naveden je Cilj 2 u domenu nauke: „Povećanje broja naučnopopularnih sadržaja za mlade u cilju podrške budućim generacijama naučnika i podsticanje rodne ravnopravnosti u nauci i povećanje interesovanja žena za karijeru u nauci“ (Zakon o budžetu Republike Srbije za 2023. godinu 2022). Kao jedan od indikatora ostvarenosti te aktivnosti definisan je sledeći kriterijum: „Broj radionica o rodnim stereotipovima (*sic!*) u nauci i važnosti uloge žena u nauci“ (Zakon o budžetu Republike Srbije za 2023. godinu 2022). Osim jezički i suštinski nejasnih definicija koje mogu ukazati na problematičan kvalitet programskih aktivnosti Centra, u sprovođenju tih planova vidimo da se integrisanje principa rodne ravnopravnosti sprovodi u određenoj meri „bočno“, na nivou sekundarnih aktivnosti u nauci.

Drugi, mnogo značajniji činilac u raspodeli sredstava u nauci, a time i za „urodnjavanje“ nauke, jeste Fond za nauku, koji po novom zakonu (2019) dodeljuje najveći deo sredstava za naučnoistraživački rad u Srbiji kroz razne programe finansiranja naučnih projekata. Ako se napravi paralela sa „okvirnim programima“ EU, moglo bi se reći da je Fond preuzeo tu ulogu i praktično onemogućio druge načine finansiranja (tzv. institucionalno finansiranje ne pokriva troškove istraživanja). Fond za nauku je deo strateške orijentacije Srbije (Strategija 2016–2020) kojom je trebalo napraviti ravnotežu između institucionalnog i projektnog finansiranja. Paradoksalno, iako je prethodni model bio isključivo projektno finansiran, zbog svojih specifičnosti je bio fleksibilniji u odnosu na kasnije nastali „mešoviti“ sistem finansiranja. Ovde ne možemo ulaziti detaljno u to pitanje, ali pominjemo tu značajnu promenu u sistemu nauke da bi bio jasan značaj Fonda za nauku, posebno u kontekstu finansiranja nauke. Na ovom mestu ga posebno analiziramo zato što je njegovo ustanovljenje bilo ključno za promenu načina funkcionisanja naučnog rada u poslednjih nekoliko godina.

Da li je dimenzija rodnosti uključena u funkcionisanje segmenta finansiranja nauke koji je danas dominantno pod kontrolom Fonda za nauku? Prilikom osnivanja Fonda za nauku (još od 2019), nove institucije koja danas ima ulogu da praktično raspodeljuje najveći deo sredstava za istraživanja, kroz glavni mehanizam javnih poziva, u legislativnom okviru uopšte, samo je u maloj meri razmotreno funkcionisanje iz ugla rodne ravnopravnosti. U delu o legislativi je pomenut Fond za nauku i stavka o rodnoj ravnopravnosti prilikom izbora članova za Naučni savet tog tela. U programe finansiranja u propozicijama (za razliku od programa EU) nisu uključeni svi principi Ljubljanskog procesa, kao što su mehanizmi rodne ravnopravnosti koji se odnose na seksualno uznemiravanje, posebno za univerzitetske i naučnoistraživačke institute, mada je veliki broj naučnih ustanova i univerziteta razvio te mehanizme poslednjih godina.

U propozicijama konkursa za osnovna istraživanja koji su bili namenjeni svim oblastima vidimo odstupanje od procesa integrisanja rodne ravnopravnosti u nauku u EU. Prvi konkursi Fonda za nauku 2020. (Specijalni program istraživanja Covid-19 i Ideje) i 2022. godine (Identiteti) nisu imali *gender studies* kao opciju u izboru polja istraživanja kome predlog projekta pripada (prema proceni samih aplikanata). Postavlja se pitanje na koji način su izabrani kompetentni evaluatori za predloge projekata, ako nije bilo moguće da se precizno izrazi naučno polje kome projekat u celini ili svojim delom pripada.⁹ Za razliku od prvih poziva, u konkursu Ideje Fonda za nauku (2024) ulazi se u *sadržaj* naučnog rada, odnosno jasno se definiše kriterijum za procenu naučne izvrsnosti projekta koji podrazumeva uključivanje rodne dimenzije u istraživanje (Fond za nauku 2024), preslikavajući propozicije *Horizon Europe*. Međutim, još uvek se ne mogu proceniti efekti formalnih kriterijuma na kvalitet takvog integrisanja rodne ravnopravnosti u naučnu politiku, budući da rezultati tog konkursa nisu poznati ni gotovo godinu i po dana od zatvaranja konkursa.

4. ZAKLJUČAK

Proces uključivanja politike rodne ravnopravnosti u naučnu politiku u Srbiji najviše je vođen procesom pridruživanja EU, uprkos veoma usporenoj dinamici ispunjavanja standarda poslednjih godina (Evropska komisija 2025; European Commission 2022a; Pejić Nikić 2026). Iako se i politika rodne ravnopravnosti menjala u EU poslednjih decenija, rezultat tog razvoja je evidentan – politika rodne ravnopravnosti je danas integrisana u javnopolitički okvir naučnog sektora. Već je Plan ERA za 2021–2022. ukazao na raskorak između EU nivoa i nacionalnih sistema u procesu usaglašavanja i bilo je jasno da će proces konvergencije sistema biti deo agende za nauku. Posebno ako se ima na umu da je segment finansiranja nauke na nadnacionalnom nivou EU ojačao i da značajno oblikuje naučni sektor danas u državama članicama, ali i državama koje imaju status kandidata za članstvo u EU. Dalji tok će zavistiti od buduće strateške orijentacije Srbije, koja već neko vreme samo formalno sledi integracije EU.

⁹ Trebalo bi istražiti rezultate konkursa Fonda za nauku iz rodne perspektive i efekte finansiranja na status zaposlenih u naučnom sektoru. Ta pitanja prevazilaze okvire ovog rada koji se bavi prvenstveno javnopolitičkim i formalnim okvirom rodne ravnopravnosti u nauci.

Takav kontekst je uticao na integrisanje politike rodne ravnopravnosti u naučnu politiku u Srbiji. Najpre, aktivnosti u vezi sa rodnom ravnopravnošću u nauci velikim delom se zasnivaju na dominaciji bočnih, pomoćnih delatnosti koje nisu direktno povezane sa istraživanjima (Centar za promociju nauke) od aktera koji preuzimaju ulogu promotera rodne ravnopravnosti, a drugi dominantan mehanizam je naglašavanje formalnog predstavljanja u upravljačkim telima. Rodna dimenzija je daleko manje zastupljena u regulaciji sadržaja ili programskom finansiranju određenih tema koje imaju veze sa rodnim aspektima.

Integrisanje rodne ravnopravnosti u naučnu politiku odlikuje se *selektivnim* preuzimanjem modela iz EU, od definisanja strateških pravaca do njihove implementacije izborom instrumenata i mehanizama. Neki instrumenti se uvode posredno putem projekata za edukaciju namenjenih naučnoistraživačkim organizacijama (npr. za obuke za rodno budžetiranje ili za kreiranje planova za rodnu ravnopravnost), čiji efekti nisu direktni. Analiza razvoja regulative u nauci i zakona kojima se reguliše rodna ravnopravnost pokazuje *disharmoničan razvoj*, odnosno raskorak u tempu i vrstama mera koje su planirane. Usled neusklađenosti, u nekim periodima je veći stepen rodne ravnopravnosti u nauci predviđala krovna regulativa, bez utemeljenja u zakonodavnom okviru za naučni sektor. Vrhunac disharmoničnog razvoja vidimo u suspendovanju Zakona o rodnoj ravnopravnosti, što praktično onemogućava koordinaciju mera u specifičnim oblastima, uključujući nauku. Konačno, moglo bi se reći da uvođenje mehanizama rodne ravnopravnosti u naučni sektor u Srbiji ima često *fasadni* karakter, to jest da se odvija *nedosledno*. Čak i kada se uvedu određeni principi bazirani na politici rodne ravnopravnosti po modelu EU, oni nisu sprovedeni dosledno u praksi. Na primer, poziv Fonda za nauku u okviru programa „Ideje“ (2024) uvodi mehanizme za ocenu rodne dimenzije u projektima, ali sam konkurs prolazi kroz probleme, pa sredstva još uvek nisu dodeljena.

Recepcija modela rodne ravnopravnosti EU u naučnom sektoru u Srbiji odvija se u sadejstvu globalnih procesa koji radikalno menjaju položaj nauke u društvu i specifične razvojne trajektorije politike rodne ravnopravnosti poslednjih tridesetak godina u Srbiji, koja nije linearna (Ignjatović, Bošković 2017). Ako se ostave po strani specifičnosti Srbije u domenu rodne ravnopravnosti i usporen proces pridruživanja EU, ono što neminovno povezuje nauku u Srbiji i Evropskoj uniji jeste globalni kontekst. Neka rešenja iz aktuelne naučne politike u Srbiji i EU jesu pokušaj da se odgovori na promene u statusu nauke kao profesije. Naučna profesija se značajno menja poslednjih decenija. Radni status postaje nesiguran, profesija gubi ugled, a ugrožena je i autonomija naučnog stvaralaštva (Ignjatović, Buturović 2022). Kao reakcija na aktuelne promene javlja se pojačana usmerenost aktera iz

naučnog domena na sopstveni status, o čemu svedoči rast broja istraživanja o statusu nauke u društvu. Jedan aspekt te autorefleksivne prakse jeste povećano interesovanje za rodnu dimenziju u vezi sa naučnom politikom i njenim efektima na funkcionisanje nauke (Le Feuvre, Bataille, Kradolfer, del Rio Carral, Sautier 2019; Ignjatović, Buturović 2022). U tom okviru treba posmatrati budući pravac povezivanja politike rodne ravnopravnosti i naučne politike u Srbiji.

LITERATURA

- [1] Ahrens, Petra. 1/2019. The birth, life, and death of policy instruments: 35 years of EU gender equality policy programmes. *West European politics* 42: 45–66.
- [2] Antonijević, Zorana. 3/2016. Državni feminizam u Srbiji – institucionalizacija feminističkih politika i praksi? *Sociologija* 58: 350–371. DOI:10.2298/SOC1603350A
- [3] Avramov, Dragana. 2015. FP7 ex-post evaluation PEOPLE Specific Programme (2007–2013): Rationale, implementation and achievements. <https://www.kowi.de/Portaldata/2/Resources/fp7/fp7-people-report.pdf>, poslednji pristup 4. jula 2026.
- [4] Blagojević, Marina. 1/1992a. Nauka i pol: inhibicija institucionalnog okruženja. *Sociologija* 34: 23–37.
- [5] Blagojević, Marina. 2/1992b. Nauka i pol: obrasci svakidašnjeg života. *Sociologija* 34: 243–257.
- [6] Booth, Christine, Cinnamon Bennett. 4/2002. Gender mainstreaming in the European Union: Towards a new conception and practice of equal opportunities? *European Journal of Women's Studies* 9: 430–446.
- [7] Bozzon, Rossella, Annalisa Murgia, Barbara Poggio. 2019. Gender and precarious careers in academia and research: macro, meso and micro perspectives. 15–49. *Gender and precarious research careers*, eds. Annalisa Murgia, Barbara Poggio. Routledge.
- [8] Budget-It. 2023. Building Gender Equality Through Gender Budgeting for Institutional Transformation (BUDGET-IT). <https://budget-it.eu/>, poslednji pristup 4. aprila 2026.

- [9] Vlada Republike Srbije. 2022. Program Vlade Republike Srbije kandidata za predsednika vlade Ane Brnabić. https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ana-brnabic-ekspoze-1022_cyr.pdf, poslednji pristup 4. aprila 2026.
- [9] Council of Europe. 1998. Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices. Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming, EG-S-MS (98)2. Strasbourg: Council of Europe.
- [10] Council of the European Union. 2008. Conclusions of the Council on the definition of a '2020 Vision for the European Research Area'. OJ 2009/C 25/01. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ%3AC%3A2009%3A025%3A0001%3A0004%3AEN%3APDF>, poslednji pristup 25. jula 2026.
- [11] Council of the European Union. 2021. Ljubljana Declaration Gender Equality in Research and Innovation. Council Document 12044/21.
- [12] Cukut Krilić, Sanja, Majda Černič Istenič, Duška Knežević Hočevar. 2019. Work-life balance among early career researchers in six European countries. 145–177. *Gender and precarious research careers*. eds. Annalisa Murgia, Barbara Poggio. Routledge.
- [13] Čičkarić, Lilijana. 3/2015. Efekti institucionalizacije rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji. *Sociologija* 57: 490–504. DOI: 10.2298/SOC1503490C
- [14] Čičkarić, Lilijana. 2019. Rodne nejednakosti u naučnim istraživanjima. 87–98. *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi*, eds. Dragica Vujadinović, Zorana Antonijević. Novi Sad: Akademsko knjižarstvo.
- [15] Delibašić, Balša, Irena Fiket. 2018. Rodna ravnopravnost u oblasti akademskog rada: normativni okvir. *Univerziteti između meritokratije i patrijarhata*, eds. Balša Delibašić, Gazela Pudar Draško, Irena Fiket. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- [16] Dion, David-Pascal. 3/2005. The Lisbon Process: a European Odyssey. *European Journal of Education* 40: 295–313. DOI:10.1111/j.1465-3435.2005.00227.x
- [17] Evropska komisija. 2025. Izveštaj za Srbiju za 2025. godinu. SWD(2025) 755 final. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/2025/serbia_2025_report_sr.pdf, poslednji pristup 4. jula 2026.
- [18] European Commission. 2000. Community framework strategy on gender equality (2001–2005).

- [19] European Commission. 2003. Waste of talents: turning private struggles into a public issue Women and Science in the Enwise countries. Luxembourg: European Union Publications Office.
- [20] European Commission. 2006. A roadmap for equality between women and men 2006–2010. SEC(2006) 275.
- [21] European Commission. 2010a. Strategy for equality between women and men 2010–2015. COM(2010) 491.
- [22] European Commission. 2010b. Europe 2020. Brussels, 3.3.2010. COM(2010) 2020.
- [23] European Commission. 2015. Strategic engagement for gender equality 2016–2019. Luxembourg: European Union Publications Office.
- [24] European Commission. 2017. Interim Evaluation: Gender equality as a crosscutting issue in Horizon 2020. Luxembourg: European Union Publications Office.
- [25] European Commission. 2020. A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025, COM/2020/152 final.
- [26] European Commission. 2021. European Research Area Policy Agenda – Overview of actions for the period 2022–2024. doi:10.2777/52110. Luxembourg: European Union Publications Office
- [27] European Commission. 2022a. Commission Staff Working Document. Serbia 2022 Report. Brussels, 12.10.2022 SWD(2022) 338 final.
- [28] European Commission. 2022b. Horizon Europe Work Programme 2021–2022. 11. Widening participation and strengthening the European Research Area. European Commission Decision C(2022)2975 of 10 May 2022.
- [29] European Commission. 2022c. Horizon Europe Work Programme 2021–2022. 13. General Annexes. European Commission Decision C(2022)2975 of 10 May 2022.
- [30] European Parliament. 2009. Briefing note for the meeting of the EMPL Committee 5 October 2009 regarding the exchange of views on the Lisbon Strategy and the EU cooperation in the field of social inclusion. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/empl/dv/lisbonstrategybn_/lisbonstrategybn_en.pdf, poslednji pristup 27. jula 2026.
- [31] European Parliament. 2015. The EU Strategy for equality between women and men post 2015, 2014/2152(INI).

- [32] European Parliament. 2017. EU framework programmes for research and innovation. Evolution and key data from FP1 to Horizon 2020 in view of FP9. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_IDA\(2017\)608697](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_IDA(2017)608697), poslednji pristup 21. juna 2026.
- [33] European Parliament, the Council and the Commission. 2017. European Pillar of Social Rights. Luxembourg: European Union Publications Office.
- [34] European Union. n.d. European Institute for Gender Equality (EIGE). https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-institute-gender-equality-eige_en, last visited September 22, 2026.
- [34] Fond za nauku Republike Srbije. 2024. Program Ideje. <https://fondzanauku.gov.rs/poziv/2024/10/program-ideje-2024/>, poslednji pristup 7. aprila 2026.
- [35] Ignjatovic, Suzana. 2006. Engendering Education/Science Policy Analysis: Women Scientists in Serbia. 197–206. *Science Policy and Human Resources Development in South-Eastern Europe in the Context of European Integration*. Austrian Federal Ministry for Education, Science and Culture.
- [36] Ignjatović, Suzana, Aleksandar Bošković. 4/2013. 'Are we there yet?' Citizens of Serbia and public policy on gender equality within the EU accession context. *European Journal of Women's Studies* 20: 425–440. <https://doi.org/10.1177/1350506813478409>
- [37] Ignjatović, Suzana, Aleksandar Bošković. 2017. Gender Equality in Serbia. 198–223. *Gender Equality in a Global Perspective*, eds. Anders Ortenblad, Raili Marling, Snjezana Vasiljevic. Routledge.
- [38] Ignjatović, Suzana, Željka Buturović. 2022. Svet i mi: Položaj naučne profesije sa osvrtom na društvene i humanističke nauke. 168–191. *Društvene i humanističke nauke u Srbiji*, eds. Lj. Maksimović, G. Bašić. Beograd: Institut društvenih nauka, Srpska akademija nauka i umetnosti.
- [39] LeTSGEPs. 2020. <https://letsgeps.eu/about-the-project/>, poslednji pristup 4. aprila 2026.
- [40] Le Feuvre, Nicky, Pierre Bataille, Sabine Kradolfer, Maria del Rio Carral, Marie Sautier. 2019. The gendered diversification of academic career paths in comparative perspective. 50–80. *Gender and precarious research careers*, eds. Annalisa Murgia, Barbara Poggio. Routledge.

- [41] Milić, Anđelka. 1/1992. Nove tehnologije i odnosi polova – pogled iznutra na odnose moći. *Sociologija* 34: 5–22.
- [42] MSCA-NET. 2021. Policy Brief: Supervision. https://horizoneuropskcpportal.eu/sites/default/files/2025-04/task-3.6-supervision_policy_brief_final_version_publication.pdf, poslednji pristup 7. aprila 2026.
- [43] Pajvančić, Marijana. 2020. Rodna ravnopravnost u nauci – jednake mogućnosti i posebne mere. 29–39. *Naučnice u društvu*, eds. L. Stevanović, M. Prelić, M. Lukić Krstanović. Beograd: Etnografski institut SANU.
- [44] Pejić Nikić, Jelena. 2026. Preugovor Alarm: Report on the Progress of Serbia in Cluster 1. <https://preugovor.org/Alarm-Reports/1951/Alarm-Report-on-Progress-of-Serbia-in-Cluster-1.shtml>, poslednji pristup 24. maja 2026.
- [45] Potočnik, Janez. 2009. Towards full integration of Serbia into the European Research Area. EU Research Information Event, Belgrade, 29 June 2009. <http://www.scl.rs/pics/files/News/20090701-potocnik/potocnik2009speech.pdf>, poslednji pristup 4. aprila 2026.
- [46] Pudar Draško, Gazela, Krisztina Rácz. 2018. Strogo hijerarhizovana prekarnost: žene na početku svojih naučnih karijera. 45–63. *Između patrijarhata i prekarijata: Usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza akademskih radnica*, eds. Jelena Čeriman, Irena Fiket, Krisztina Rácz. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju.
- [47] Rácz, Krisztina. 2018. Žene u muškom svetu: rodna određenost rukovodilačkih strategija u nauci. 76–94. *Univerziteti između meritokratije i patrijarhata*, eds. Balša Delibašić, Gazela Pudar Draško, Irena Fiket. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- [48] Radiance. 2025. Postdoctoral Fellowship Handbook Call 2025.
- [49] Republic of Serbia. 2019. Serbia Accelerating Innovation and Growth Entrepreneurship Project. Stakeholder Engagement Plan. <https://www.prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/SAIGE-SEP-Revision-Sept-2020-final.pdf>, poslednji pristup 4. aprila 2026.
- [50] Ustavni sud Republike Srbije. 2024. Saopštenje sa 8. sednice Ustavnog suda, održane 27. juna 2024. godine, kojom je predsedavala Snežana Marković, predsednica Ustavnog suda. <https://ustavni.sud.rs/sednice-suda/saopstenja-sa-sednice-suda/saopstenje-sa-8-sednice-ustavnog-suda-odrzane>, poslednji pristup 24. maja 2026.

- [51] Vlada Republike Srbije. 2009a. Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti.
- [52] Vlada Republike Srbije. 2009b. Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine.
- [53] Vlada Republike Srbije. 2016a. Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine. *Sl. glasnik RS* 4/2016.
- [54] Vlada Republike Srbije. 2016b. Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2016. do 2020. godine – istraživanja za inovacije. *Sl. glasnik RS* 25/2016.
- [55] Vlada Republike Srbije. 2021a. Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine. *Sl. glasnik RS* 103 od 4. novembra 2021.
- [56] Vlada Republike Srbije. 2021b. Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine „Moć znanja“, *Sl. glasnik RS* 10 od 10. februara 2021.
- [57] Višekruna, Aleksandra. 2022. Poglavlje 25 – nauka i istraživanje. 253–272. *65 godina od Rimskih ugovora: Evropska unija i perspektive evropskih integracija Srbije*. Beograd: Institut za uporedno pravo. https://doi.org/10.56461/ZR_22.65godRU.K3_V
- [58] Vujadinović, Dragica, Nevena Petrušić. 4/2017. Gender mainstreaming in legal education in Serbia: A pilot analysis of curricula and textbooks. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu – Annals FLB – Belgrade Law Review*, 65: 53–74.

Suzana IGNJATOVIĆ, PhD

Principal Research Fellow, Institute of Social Sciences, Serbia

MECHANISMS OF INTEGRATION OF GENDER EQUALITY POLICY INTO SCIENCE POLICY IN SERBIA AND THE EUROPEAN UNION

Summary

The paper explores gender mainstreaming in science policy in Serbia, in the context of EU accession, through hard and soft instruments (laws and strategies) and funding programs. The first part of the paper analyzes the integration of gender equality policies into the science and research sector in the EU, which has intensified in recent decades. In the current EU funding program, the promotion of gender equality goes beyond research action. New institutional mechanisms are introduced (gender equality plans) and the gender dimension is included in evaluation criteria for research grants (content regulation). In the second part, we explore how gender equality policies are incorporated into the science policy in Serbia. It is argued that gender equality mechanisms in the scientific sector are based on incoherent regulation. The EU mechanisms are introduced selectively, focusing on indirect policies (science popularization) and formal measures of gender equality, whereas other mechanisms (content regulation) are introduced inconsistently.

Key words: *Gender equality. – Science and research policy. – Serbia. – European Union. – EU accession.*

Article history:

Received: 7. 4. 2026.

Accepted: 27. 5. 2026.